

har set. Han nøjes ikke med at pege på de økonomiske omkostninger og eksempler på ødselhed på rejserne, dødsfaldene i det fremmede og karrierespillet for de adelige studerende. Han fremhæver også værdien af kulturkonkakterne, udvidelsen af horisonten, højnelsen af dannelsesniveaet og den øgede duelighed som baggrund for en social mobilitet, der vel var størst uden for adelsstanden, men også indvirkede på adelsstandens indre struktur. Højnelsen af uddannelsen ser han også som en medvirkende faktor i borgerstandens voksende selvbevidsthed i årtierne forud for enevældens indførelse i 1660. Det kan blive interessant at se, hvad Vello Helks bebudede fortsættelse for perioden efter 1660 vil vise, for en tid, hvor tallet af dansk-norske studerende ved europæiske universiteter var væsentlig mindre.

I en indledning (s. 102-18) til matriklen redegør Vello Helk for kildematerialet og for problemer i forbindelse med identifikation af personer, med ofte ensformige navne i latiniseret form, efternavnene eventuelt i græsk form, og skiftende kombinationer af fornavn + patronym/tilnavn/hjemsted. Tilhørende fortegnelser over matrikler, stambøger, dagbøger og rejseberetninger og testimonier (henholdsvis s. 120-24, 125-34, 135 og 134) gør bogen til et nyttigt hjælpemiddel for enhver, der beskæftiger sig med lærdomshistorie, kulturhistorie, socialhistorie. Vello Helks ønske, at matriklen vil inspirere andre til undersøgelser af problemer, som han selv blot har kunnet berøre (s. 79), kan ikke undgå at gå i opfyldelse.

Ole Degn

Vonsild-Dalby tillysningsbog 1673-1683. Udgivet af Hans H. Worsøe. (Landbohistorisk Selskab, 1987). XVI+178 s.

Vi befinder os i hertugdømmet Slesvig,

i den kongelige del, kongen hedder Christian V, og tiden er urolig med et spændt forhold mellem Christian V og den gottorpske hertug Christian Albrecht og med krig mellem Danmark og Sverige.

I tillysningsbogen er optegnet de meddelelser, præsten Johannes Råde oplæste fra sine prædikestole. Udgiveren inddeler meddelelserne i fire hovedgrupper: 1. kalenderoplysninger for eksempel om månens faser, dagens længde, helgeners dage, alt af hensyn til bøndernes såning, høst og pløjning; 2. meddelelser af kirkelig karakter, herunder skoleforhold; 3. officielle bekendtgørelser og 4. interne sognemeddelelser af verdslig karakter – en meget omfattende og forskelligartet gruppe. Her spiller for eksempel spørgsmålet om gårdernes vedligeholdelse en stor rolle, men det, der giver dybest indblik i hverdagen, er de mange efterlysninger af alt muligt, stort og småt imellem hinanden, dog hyppigst stjalne husdyr.

Udgiveren har gjort det lettere at anvende tillysningsbogen ved et sagregister, der er bygget op over de fire hovedgrupper, samt ved noter og henvisninger.

Tove Elklit

Danmarks Kirker. Projekterede kirker i København 1600-1750. København by. Hefte 33. 124 s. Ill. Kr. 94.50.

Heftet afslutter beskrivelsen af hovedstadens kirker, der begyndte 1945. Det er som hele bindet redigeret af Birgitte Bøggild Johannsen, der selv har skrevet om kirken, der skulle indgå i et slot, den nye enevælde ønskede at bygge, men ikke formåede at rejse. Andre bidrag er skrevet af Poul Grønder-Hansen og Ulla Kjær. Meget vides ikke om disse kirker, kun er op-

lysningerne om s. Maria Rotunda i nærheden af Nyboder mere fyldige, fordi den ikke blot var påtænkt, men også blev begyndt i 1640, og der blev arbejdet på den lige til 1643, da pengemangel tvang til at standse. Der blev ikke tale om senere at fuldføre kirken, skønt dens mure var rejst, og 1662 gik den over til Henrik Rüse, der nedbrød den. Af det store projekt er nogle søjler af sandsten tilbage som et minde om den gamle Christian 4.s stadig levende byggelyst.

Trods den grundige gennemgang af alle kilder til kirkens historie er det ikke lykkedes at løse alle gåder ved den. Både Willem van de Veldes tegning af kirken 1658 og billedet af den på Erik Dahlbergs stik af belejringen 1659 viser en bygning uden tårn, men 1663 måtte der bruges fire tønder krudt til at bortsprænge det. Forklaringen er muligvis, at det lave tårn har været skjult af kirkebygningens højere mure.

Hefte bringer desuden rettelser og tilføjelser til bindene om de københavnske kirker og et personregister til 3-6 bind. Det ville være af stor værdi, om værket også bragte et sagregister, som kunne vejlede i den umådelige mængde af stof, men alene økonomiske grunde forbyder vel, at et ønske herom opfyldes.

Helge Søgaard

Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus V. Lolland-Falster – Langeland – Tåsinge – Ærø – Als*. Udgivet af Henrik Hertig. (Odense Universitetsforlag, 1987). 182 s. + 12 plancher. – Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus VI D. Ribe stift*. Udgivet af Susanne Lykke Nielsen. (Odense Universitetsforlag, 1987). 202 s. + 8 plancher.

Gennem årtier indsamlede juristen og

historikeren Peder Hansen Resen (1625-88) materiale til et stort anlagt værk, *Atlas Danicus*, der skulle være den første store Danmarks-beskrivelse, svarende til senere tiders *Trap: Danmark*. Det manuskript, der blev resultatet, fik imidlertid et sådant omfang, at det blev uoverkommeligt at få det trykt. Kun et enkelt lille prøvebind, om Samsø, udkom, i 1675. Manuskriptet, der udgjordes af 39 folio-bind, blev dog heldigvis afskrevet i flere eksemplarer, for i 1728 gik det meste af det tabt ved Københavns brand. I stedet benyttedes flittigt forkortede versioner, således det syv bind store håndskrift Uldall 186,2 i Det kongelige Bibliotek.

Der skulle gå 250 år, før man fik udgivet endnu et bind af Resens atlas, nemlig bindet med Bornholm, i 1925. Ret hurtigt kom endnu nogle bind, Helsingør i 1928, Roskilde i 1929, Viborg bispedømme i 1934 og Sydsjælland i 1935. Efter sporadiske bind i 1963, med afsnittet om Holstebro fra bindet med Ribe stift, 1967, med Århus stift, og i 1972, med Færøerne, begyndte så udgivelsen af en længere række, med Ålborg stift i 1982, Fyn i 1984 og nu Ribe stift og Lolland-Falster m.fl. øer, idet man i 1974 yderligere havde fået en udgave med alle kobberstikkene fra atlasset.

De to nu udgivne bind er forbilledlige udgaver, med teksten i dansk oversættelse, gengivelser af de gamle stik, udførlige indledninger med skildring af Peder Hansen Resens liv og arbejde, manuskriptet og dets tilblivelse og baggrund samt afskrifterne og en karakteristik af manuskriptets indhold. Hertil kommer noter, i Ribe stift-bindet endda ganske udførlige, og litteraturlister og person- og stednavneregistre.

Herefter mangler blot udgivelse af beskrivelsen af København, dele af Sjælland, Møn, Grønland, Island og